

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HOÁ HÀ NỘI

KHOA VĂN HÓA HỌC

LÂM THỊ TRANG NGUYÊN

TẬP QUÁN ĂN UỐNG CỦA NGƯỜI PÀ THẺN

QUA KHẢO SÁT TẠI HUYỆN LÂM BÌNH, TỈNH TUYÊN QUANG

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC: TS. ĐẶNG HOÀI THU

HÀ NỘI - 2014

LỜI CẢM ƠN

Tìm hiểu về *Tập quán ăn uống của người Pà Thẻn* là một công việc cần thiết và quan trọng, song cũng đòi hỏi dày công tìm hiểu và xử lý tư liệu... Để hoàn thành khóa luận này, người viết đã nhận được sự giúp đỡ tận tình của Tiến sĩ Đặng Hoài Thu, giảng viên khoa Văn hóa học trường Đại học Văn hóa Hà Nội cùng toàn thể cán bộ và nhân dân huyện Lâm Bình tỉnh Tuyên Quang. Qua đây, người viết xin được gửi lời cảm ơn sâu sắc tới cô giáo, tới cán bộ và đồng bào dân tộc Pà Thẻn nơi đây đã tạo điều kiện giúp đỡ trong suốt quá trình nghiên cứu. Trong bài viết không thể tránh được những thiếu sót. Rất mong quý thầy cô thông cảm và đóng góp ý kiến để khóa luận được hoàn thiện hơn.

Xin chân thành cảm ơn !

Hà Nội, ngày 31 tháng 5 năm 2014

Sinh viên thực hiện

Lâm Thị Trang Nguyễn

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	5
Chương 1: KHÁI QUÁT VỀ TỘC NGƯỜI PÀ THẺN Ở HUYỆN LÂM BÌNH.....	12
1.1. ĐIỀU KIỆN TỰ NHIÊN	12
1.2. TỘC NGƯỜI PÀ THẺN – TÊN GỌI VÀ ĐỊA BÀN CƯ TRÚ.....	13
1.3. DIỆN MẠO VĂN HÓA TRUYỀN THỐNG CỦA DÂN TỘC PÀ THẺN	16
1.3.1. Đời sống văn hóa vật chất.....	16
1.3.2. Đời sống văn hóa tinh thần	25
TIỂU KẾT CHƯƠNG 1.....	33
Chương 2: KHẢO SÁT TẬP QUÁN ĂN UỐNG CỦA NGƯỜI PÀ THẺN.....	35
2.1. TẬP QUÁN ĂN UỐNG TRONG NGÀY THƯỜNG	36
2.1.1. Nguồn lương thực và cách tổ chức bữa ăn trong ngày thường.....	36
2.1.2. Đồ uống hàng ngày của người Pà Thẻn.....	45
2.1.3. Tục hút thuốc và ăn trầu của người Pà Thẻn	51
2.1.4. Ứng xử trong ăn uống	53
2.2. TẬP QUÁN ĂN UỐNG TRONG NGÀY LỄ TẾT CỦA NGƯỜI PÀ THẺN	55
2.2.1. Tập quán ăn uống trong các dịp lễ hội.....	56
2.2.2. Tập quán ăn uống trong những ngày tết	65
2.3. NHỮNG BIẾN ĐỔI TRONG TẬP QUÁN ĂN UỐNG.....	71
TIỂU KẾT CHƯƠNG 2.....	80
Chương 3: NGUYÊN NHÂN BIẾN ĐỔI VÀ NHỮNG GIẢI PHÁP BẢO TỒN NHỮNG GIÁ TRỊ TRONG TẬP QUÁN ĂN UỐNG CỦA NGƯỜI PÀ THẺN	81
3.1. NGUYÊN NHÂN BIẾN ĐỔI TRONG TẬP QUÁN ĂN UỐNG CỦA NGƯỜI PÀ THẺN	81

3.1.1. Nguyên nhân khách quan.....	81
3.1.2. Nguyên nhân chủ quan.....	88
3.2. MỘT SỐ BIỆN PHÁP BẢO TỒN GIÁ TRỊ TRONG TẬP QUÁN ĂN UỐNG CỦA NGƯỜI PÀ THÈN	92
3.2.1. Vai trò của các cơ quan quản lý văn hóa	92
3.2.2. Vai trò của chính quyền địa phương.....	94
3.2.3. Giải pháp dành cho cộng đồng người Pà Thên.....	96
TIỂU KẾT CHƯƠNG 3	96
KẾT LUẬN	98
TÀI LIỆU THAM KHẢO	101
PHỤ LỤC	103

MỞ ĐẦU

1. TÍNH CẤP THIẾT CỦA ĐỀ TÀI

Hiển nhiên, để duy trì sự sống, ăn uống luôn là việc quan trọng số một. Người Việt Nam, với dấu ấn nông nghiệp và tính thiết thực thì cho rằng: Có thực mới vực được đạo. Việc ăn uống của con người không chỉ là hoạt động mang tính sinh học mà còn mang cả tính văn hóa. Khái niệm ăn uống mà khóa luận đề cập đến không chỉ là ăn và uống và nội hàm của nó còn bao gồm cả hút thuốc và ăn trầu. Dưới góc độ dân tộc học/ nhân học, tập quán ăn uống bảo lưu khá đậm nét những dấu ấn văn hóa tộc người. Thông qua các món ăn, chúng ta có thể hiểu được phần nào đặc điểm tâm lý tộc người; hiểu được tập quán, hiểu được cung cách ứng xử của con người với môi trường. Thậm chí thông qua cách ăn uống thì thân phận và địa vị của con người cũng được biểu thị.... Những thói quen, tập quán ăn uống của mỗi dân tộc hay cộng đồng thường được lưu giữ bền lâu, chậm biến đổi, cho nên tập quán ăn uống liên quan đến nhiều khía cạnh văn hóa là thế. Bởi vậy, nghiên cứu tập quán ăn uống là một yêu cầu cần thiết trong hệ thống các vấn đề nghiên cứu văn hóa của mỗi tộc người.

Người Pà Thẻn là một dân tộc thiểu số lâu đời ở vùng Đông bắc Việt Nam, sống xen kẽ với các dân tộc khác nên đời sống vật chất, đời sống tinh thần của đồng bào rất phong phú và đa dạng. Nhiều yếu tố văn hóa của đồng bào vừa có những đặc điểm riêng, vừa mang những nét chung của văn hóa vùng. Trong đó, tập quán ăn uống của họ vừa mang đậm sắc thái của cư dân nông nghiệp miền núi, vừa có những biểu hiện đặc trưng của dân tộc mình.

Hòa chung với bối cảnh đổi mới của đất nước, đời sống của đồng bào đã thay đổi một cách nhanh chóng trên mọi lĩnh vực, khiến cho nhiều yếu tố văn hóa truyền thống đang bị mai một. Tập quán ăn uống cũng là một lĩnh

vực bị ảnh hưởng ít nhiều, nhất là từ trong thời kỳ đổi mới từ năm 1986 đến nay, làm mất đi một số nét bản sắc văn hóa của dân tộc Pà Thẻn. Nhưng về cơ bản, họ vẫn bảo lưu được nhiều phong tục tập quán, lối sống, cách thức sinh hoạt, phương thức mưu sinh...Đặc biệt, tập quán ăn uống còn mang đậm nét văn hóa truyền thống.

Sinh ra và lớn lên ở Tuyên Quang, nơi đây là một trong những địa bàn cư trú của dân tộc Pà Thẻn ở vùng Đông bắc Việt Nam. Được tiếp xúc, tìm hiểu về đời sống văn hóa của đồng bào và với mong muốn góp phần bảo lưu, gìn giữ phát huy truyền thống tốt đẹp của nền văn hóa ấy. Vì vậy, tôi đã chọn đề tài "***Tập quán ăn uống của người Pà thên***" qua khảo sát tại huyện Lâm Bình tỉnh Tuyên Quang làm khóa luận tốt nghiệp để tìm hiểu những giá trị văn hóa trong tập quán ăn uống của cộng đồng dân tộc Pà Thẻn.

2. LỊCH SỬ NGHIÊN CỨU VẤN ĐỀ

Ăn uống của các tộc người là một lĩnh vực dành được sự quan tâm của nhiều nhà nghiên cứu ở nhiều khía cạnh như: việc khai thác thức ăn trong thiên nhiên, giới thiệu các món ăn địa phương, cách chế biến món ăn truyền thống, ứng xử xã hội trong ăn uống...Song chủ yếu là các món ăn của người Việt (kinh); trong đó nổi bật là cuốn *Lĩnh nam chích quái* viết về tục ăn trâu, cách gói bánh chưng, bánh dày làm đồ cúng dâng...Cuốn *Nữ công thập cẩm* của Hải Thượng Lãn Ông Lê Hữu Trác đã giới thiệu cách chế biến hơn 100 món ăn ngon. Thế kỷ XVIII có cuốn *Vũ trung tùy bút* của Phạm Đình Hổ có nói tới tục uống trà. Vào thời Nhà Nguyễn có cuốn *Đại Nam hội điển sự lệ* của tác giả Trần Viết Ngạc, giới thiệu gần 150 món ăn và các loại đặc sản. Trong những thập kỷ gần đây, có một số công trình nghiên cứu chuyên sâu về ăn uống với các góc độ như: Về lịch sử ăn uống, về bản sắc ăn uống, về mối quan hệ giữa tập quán ăn uống với môi trường... Những bài viết đó được in

trên các tạp chí: Dân tộc học, Khảo cổ học, Nghiên cứu lịch sử, Văn hóa nghệ thuật, Du lịch, Âm thực; đăng trên chuyên mục của một số tờ báo. Ngoài ra còn rất nhiều những cuốn sách hướng dẫn chế biến và giới thiệu những món ăn đặc sản của người Việt theo từng vùng miền.

Trong số các công trình nghiên cứu đó, nổi bật nhất là tác phẩm *Tập quán ăn uống của người Việt ở vùng Kinh bắc xưa* của tiến sĩ Vương Xuân Tình. Đây là công trình đầu tiên về tập quán ăn uống đã đề cập đến lịch sử ăn uống, mối quan hệ giữa tập quán ăn uống của người Việt vùng Kinh bắc với điều kiện tự nhiên, xã hội, các món ăn và thức uống truyền thống, ứng xử xã hội trong ăn uống và sự biến đổi về tập tục ăn uống của cư dân trong vùng. Công trình này đã có những đóng góp trong việc định hướng nghiên cứu những nét đẹp văn hóa trong ăn uống. Song ở đây, tác giả tập trung xem xét tập quán ăn uống truyền thống là chính. Ngoài ra còn một số cuốn sách viết về văn hóa ẩm thực. Tác phẩm *Phong cách ăn Việt Nam (2001)* của giáo sư Từ Giấy đã giới thiệu một số phong tục tập quán, quan niệm về ăn uống và những chuẩn mực về ăn uống, đạo đức trong ăn uống của người Việt. Ở đây, tác giả nghiên cứu về lĩnh vực đạo đức trong ăn uống và một phần nghiên cứu dưới góc độ nhân học dinh dưỡng. Tuy nhiên, tác giả chỉ lý giải những vấn đề xã hội liên quan đến tập quán ăn uống thông qua các thành ngữ, tục ngữ trong dân gian.

Về lĩnh vực ăn uống của các dân tộc thiểu số ở nước ta hiện nay chưa có nhiều công trình với quy mô lớn. Lê Quý Đôn có nói tới tục uống nước bằng mũi của người La Quả trong sách *Kiến văn tiểu lục*. Sau này có một số công trình nghiên cứu dân tộc học về đời sống tộc người đã giới thiệu sơ lược sinh hoạt ăn uống của một số dân tộc. Giáo sư Đặng Nghiêm Vạn đã giới thiệu trên tạp chí khảo cổ học số 2 năm 1978, bài viết về tục uống bằng mũi của người Mảng, là tàn dư của tục uống bằng mũi của một số tộc người cổ ở

Việt Nam trước đây. Trên các tạp chí và những báo chuyên ngành có đăng những bài giới thiệu về món ăn và phong tục ăn uống của các dân tộc thiểu số, như Lã Văn Lô với *Các món ăn xứ Lạng*, giới thiệu về một số món ăn của đồng bào các dân tộc thiểu số ở Lạng Sơn; Giáo sư Ngô Đức Thịnh với bài "*Truyền thống ăn uống các dân tộc Tày – Thái* ", trong cuốn văn hóa và lịch sử người Thái ở Việt Nam, giới thiệu khái quát về các món ăn truyền thống, về khẩu vị và đồ uống, hút. Tác giả còn phân tích sự khác biệt về phương thức chế biến, cách sử dụng gia vị giữa người Thái với người Tày. Tuy nhiên, hầu hết các công trình này vẫn chưa tiếp cận nghiên cứu theo lối chuyên sâu; các công trình nghiên cứu về tập tục ăn uống của đồng bào các dân tộc thiểu số vẫn còn ít.

Riêng về tập quán ăn uống của người Pà Thẻn, hầu như chưa có công trình nào nghiên cứu chuyên sâu mà chỉ được giới thiệu một cách khái quát trong các bài viết hay công trình nghiên cứu chung về tộc người này, như trong cuốn *Văn hóa phong tục người Pà thên* của Viện dân tộc học; tác phẩm *Ba mươi năm các dân tộc ở Tuyên Quang* của Sở văn hóa thể thao và du lịch tỉnh Tuyên Quang...những tác phẩm này chủ yếu khảo cứu tổng thể về văn hóa của người Pà Thẻn. Ngoài ra trên tạp chí Dân tộc học số 3 năm 2007 có đăng tải bài viết "*Đôi nét về món ăn và cách chế biến của người Pà Thẻn*". Nhìn chung, các công trình kể trên chưa đi sâu vào nghiên cứu lĩnh vực ăn uống như là một phần quan trọng của đời sống xã hội, chưa thấy được tác động quan trọng của nó trong sự biến đổi chung. Nhưng chúng cũng là nguồn tài liệu hữu ích giúp tôi hoàn thành khóa luận này.

3. ĐỐI TƯỢNG, PHẠM VI, ĐỊA BÀN VÀ NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

3.1. Đối tượng, phạm vi, địa bàn nghiên cứu

- Đối tượng nghiên cứu của khóa luận là những tập quán ăn uống và những hoạt động liên quan đến ăn uống của người Pà Thẻn.

- Phạm vi nghiên cứu là những yếu tố truyền thống và sự biến đổi trong tập quán ăn uống của người Pà Thẻn ở huyện Lâm Bình tỉnh Tuyên Quang (trước đây là huyện Chiêm Hóa và huyện Na Hang) từ sau năm 1960 đến nay. Mặt khác, khóa luận còn nêu một số giải pháp nhằm bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa của tập quán ăn uống đó.

- Địa bàn nghiên cứu của khóa luận tập trung tại huyện Lâm Bình tỉnh Tuyên Quang.

3.2. Nội dung của khóa luận

Nội dung chính của khóa luận bao gồm:

- Các nguồn lương thực, thực phẩm được người Pà Thẻn sử dụng, kể cả trồng trọt, chăn nuôi, khai thác từ thiên nhiên đến mua bán.

- Tập quán ăn uống của người dân Pà Thẻn trong ngày thường

- Tập quán ăn uống của người Pà thẻn trong những ngày lễ tết.

- Những biến đổi trong tập quán ăn uống của dân tộc Pà thẻn

- Nguyên nhân biến đổi trong tập quán ăn uống của người Pà thẻn

- Một số giải pháp bảo tồn giá trị trong tập quán ăn uống của người

Pà Thẻn

4. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Khóa luận áp dụng các phương pháp luận và phương pháp nghiên cứu cơ bản sau:

Về phương pháp luận: Khóa luận vận dụng những quan điểm của Chủ nghĩa Duy vật biện chứng để xem xét tập quán ăn uống của người Pà Thẻn trong bối cảnh lịch sử, trong điều kiện tự nhiên và xã hội nhất định.

Về phương pháp nghiên cứu: Khóa luận sử dụng chủ yếu các phương pháp sau:

- Phương pháp điền dã dân tộc học nhằm tập hợp tư liệu cơ bản trong nghiên cứu. Đây là phương pháp chủ yếu của khóa luận. Phương pháp này gồm những nội dung cơ bản sau:

+ Quan Sát: Việc quan sát được thực hiện trong suốt các chặng đường điền dã, với các đối tượng chính là điều kiện tự nhiên nơi cư trú, cách thức mưu sinh, cách thức chế biến món ăn, cách thức ăn uống...của người Pà Thẻn

+ Phỏng vấn: Phương pháp này được áp dụng cho nhiều đối tượng. Những người được hỏi khác nhau về giới tính, độ tuổi, nghề nghiệp và địa vị xã hội. Đặc biệt phải lựa chọn những người già trên 70 tuổi còn minh mẫn để hỏi về tập tục ăn uống truyền thống của người Pà Thẻn. Bên cạnh đó, tôi cũng quan tâm phỏng vấn những người trẻ tuổi để được biết về sở thích, khẩu vị và sự tiếp cận với những món ăn ngoại nhập của họ. Tập quán ăn uống có liên quan mật thiết đến vấn đề giới nên tôi tiếp cận phỏng vấn cả nam và nữ, và còn tiếp cận với nhiều người có công việc, địa vị xã hội khác nhau để tìm hiểu sự đa dạng trong tập quán ăn uống của người Pà Thẻn hiện nay.

+ Chụp ảnh, ghi âm, ghi hình: Nhằm có được những tài liệu sinh động, góp phần làm sáng tỏ nội dung của khóa luận.

- Phương pháp so sánh: vận dụng phương pháp so sánh để thấy được những biến đổi trong tập quán ăn uống của người Pà Thẻn.

5. ĐÓNG GÓP CỦA KHÓA LUẬN

Khóa luận mong muốn có được một số đóng góp như sau:

- Cung cấp những tư liệu liên quan đến tập quán ăn uống của người Pà thên ở huyện Lâm Bình tỉnh Tuyên Quang

- Xác định những giá trị trong truyền thống ăn uống của người Pà Thẻn

- Đưa ra một số giải pháp giữ gìn và phát huy giá trị trong tập quán ăn uống của người Pà Thẻn.

6. BỐ CỤC CỦA ĐỀ TÀI

Ngoài phần mở đầu, kết luận và phụ lục, đề tài được chia làm 3 chương như sau:

Chương 1: KHÁI QUÁT VỀ TỘC NGƯỜI PÀ THẺN Ở HUYỆN LÂM BÌNH

Chương 2: KHẢO SÁT TẬP QUÁN ĂN UỐNG CỦA NGƯỜI PÀ THẺN

Chương 3: NGUYÊN NHÂN BIẾN ĐỔI VÀ NHỮNG GIẢI PHÁP BẢO TỒN GIÁ TRỊ TRONG TẬP QUÁN ĂN UỐNG CỦA NGƯỜI PÀ THẺN

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Toan Ánh (2012) *Tìm hiểu phong tục Việt Nam qua nếp cũ gia đình & lễ - tết – hội hè*, Nxb Trẻ, Hà Nội.
2. Nguyễn Trọng Bàn (2007) *Truyện kể về phong tục, truyền thống Văn hóa các dân tộc Việt Nam*, Nxb VHDT, Hà Nội.
3. Bàn Vũ Chung (1997) *Trang phục truyền thống ở phụ nữ Pà Thẻn*, Nxb VHDT, Hà Nội.
4. Phan Hữu Dật (1999) *Một số vấn đề về dân tộc Văn hóa*, Nxb ĐHQGHN, Hà Nội.
5. Ma Ngọc Dung (2007) *Văn hóa ẩm thực của người Tày ở Việt Nam*, Nxb KHXH, Hà Nội.
6. Phạm Vũ Dũng (2002) *Văn hóa ứng xử các dân tộc Việt Nam*, Nxb VHNT, Hà Nội.
7. Trần Văn Hà (2010) *Biến đổi tập quán ăn uống của người Dao Thanh Phán ở xã Tân Dân, huyện Hoàn Bô tỉnh Quảng Ninh*, Luận văn Thạc sĩ, lưu tại thư viện Quốc Gia.
8. Trần Thu Hiếu (1997) *Đôi nét về món ăn và cách chế biến của người Pà Thẻn*, Tạp chí Dân tộc học số 3, Nxb TT, Hà Nội.
9. Nguyễn Thị Diệu Hoa (2002) *Giáo trình Văn hóa ẩm thực Việt Nam*, Sách dành cho Cao Đẳng, Sư phạm, Xnb, ĐHSP, Hà Nội.
10. Nguyễn Văn Huy (2011) *Đại gia đình các dân tộc Việt Nam*, Nxb Trẻ, Hà Nội.
11. Vũ Quốc Khánh (2003) *Người Pà Thẻn ở Việt Nam*, Nxb Thông tấn, Hà Nội.

12. Đặng Văn Lang (1997) *Phong tục tập quán của các dân tộc Việt Nam*, VHDT, Hà Nội.
13. Nguyễn Thị Quế Loan (2010) *Tập quán ăn uống của người Sán Dìu*, VHDT, Hà Nội.
14. Hoàng Lương (2013) *Giới thiệu một số lễ hội truyền thống tiêu biểu của các dân tộc Việt Nam: Các tỉnh phía Bắc*, TT&TT, Hà Nội.
15. Phan Đăng Nhật (2007) *Luật tục với đời sống*, Nxb Tư Pháp, Hà Nội.
16. Sở Văn hóa tỉnh Tuyên Quang (1972) *Các dân tộc thiểu số ở Tuyên Quang*, Nxb VHDT, Tuyên Quang.
17. Chu Thái Sơn (2008) *Dân tộc Pà Thẻn*, Nxb Kim đồng, Hà Nội.
18. Lê Ngọc Thăng (1988) *Bản sắc Văn hóa các dân tộc Việt Nam*, Nxb VHTT, Hà Nội.
19. Trần Ngọc Thêm (1999) *Cơ sở Văn Hóa Việt Nam*, Nxb Giáo Dục, Tp Hồ Chí Minh.
20. Ngô Đức Thịnh (2012) *Tín ngưỡng trong sinh hoạt văn hóa dân gian*, Nxb Thời Đại, Hà Nội.
21. Vương Xuân Tinh (1986) *Tập quán ăn uống của người Việt vùng Kinh Bắc xưa*, Nxb KHXH, Hà Nội.
22. Nông Quốc Tuấn (2009) *Vấn đề dân tộc và phát triển miền núi của Nhà nước CHXHCNVN*, Nxb TT&TT, Hà nội.